

MIRA TROŠELJ

UKRASI I SIMBOLI NA JUŽNOVELEBITSKIM MIRILIMA NA PODRUČJU STARIGRADA—PAKLENICE (I. dio)

Prolazeći južnovelebitskim stazama, u ranom djetinjstvu otkrivala sam njegovu ljepotu, zanimljivosti i neobičnosti. Velebit je uvijek budio u meni znatiželju; što li sve krije u sebi?

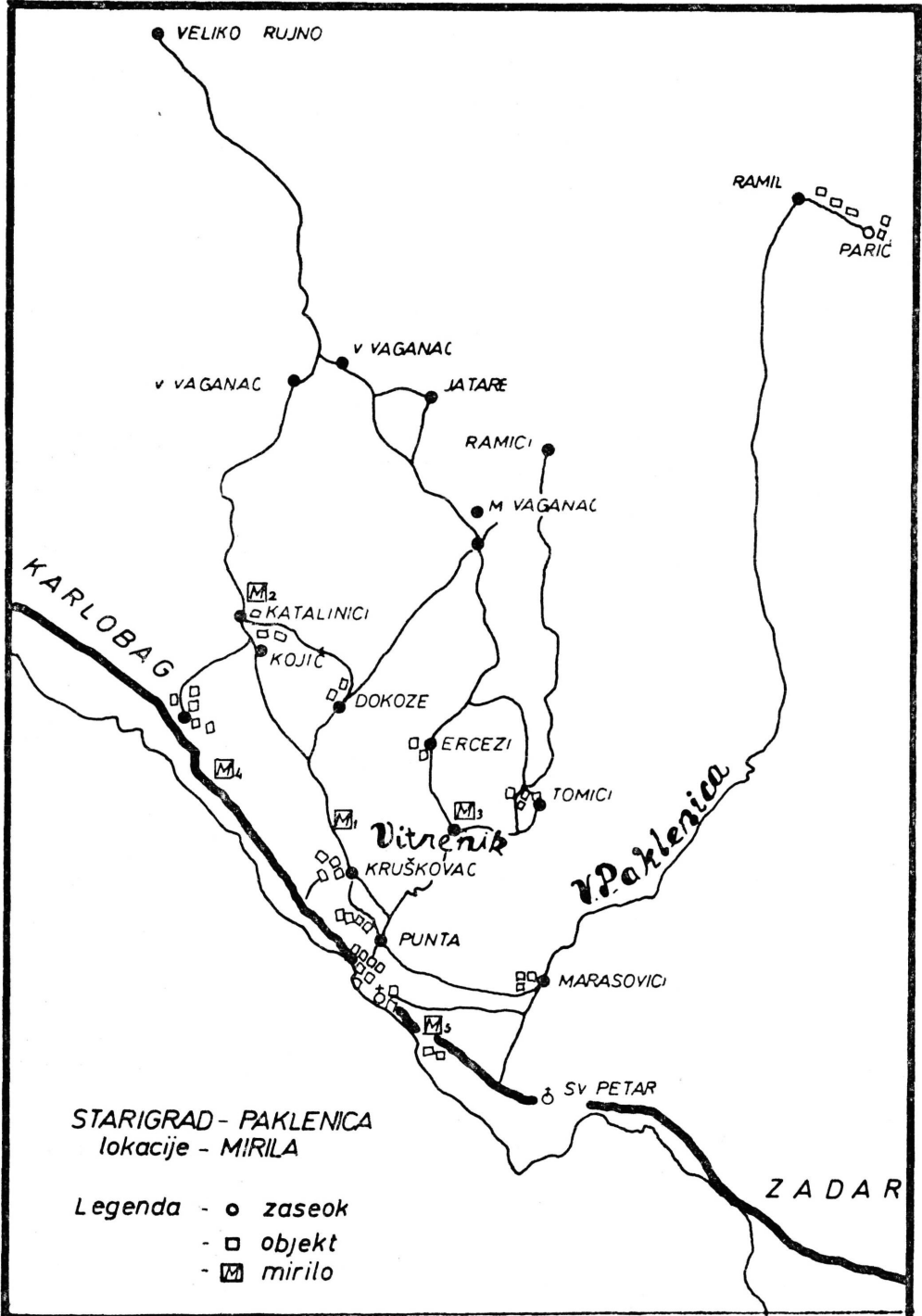
Danas, kada ponovno idem istim stazama, uvijek iznova otkrivam ljepotu ali osjećam i nostalgiju. Biva mi nekako žao što nestaju Rujanski stanovni, Dolina Jovića, kuće »Varoš« Petrirčevića, a samo tu i tamo ostalo je poneko staro čeljade. Mladi su otišli, a stari »sišli k moru« ili pomrli. Tako nestaju iskon i običaji Velebita. Tako se zaboravljaju i pomalo nestaju »grobovi« — mirila o kojima ću pisati u ovome prilogu.

Što su to mirila i što ona znače, kako su nastala i kakvo im je podrijetlo — o svemu tome malo je pisano. Ja bih pokušala analizirati obradu i dekoraciju uz neke komparacije, no prethodno bih ipak iznijela neke svoje pretpostavke o vremenu nastanka običaja mirila.

Mirila su vezana za pogrebni običaj, za koji dr I. Krajač kaže da je zapravo poganski običaj koji je prešao u kršćanski, a koji je poznat ne samo kod Balkanaca nego i kod alpskog stanovništva (Švicarska) i azijskog (Tibet). Po svemu sudeći radi se o tradiciji megalitika (i njihovoj srodnosti) čiji se kontinuitet nastavlja do danas.

Dakle, to je veoma stari običaj koji se na Velebitu nasljeđivao i mijenjao migracijom stanovništva. Razgovarala sam sa starijim mještanima o tome. Mate Jusup kaže da se običaj mirila nasljeđivao s generacije na generaciju, te da mirila postoje »od kad postoji život na Velebitu«. To potvrđuju i Ante-Jucina Marasović i pok. Pera Jović. Oni se sjećaju onoga što su im pričali njihovi očevi i djedovi, tako da im je poznato ono što se zbivalo 300 godina unatrag. Prema tome, pretpostavljam da sadašnji oblik mirila potječe iz 17 st. (da li je postojao i ranije teško je sada utvrditi). Ovaj sadašnji mogao je nastati kao sinteza oblika nadgrobničkih spomenika starosjedilaca i migracionog stanovništva iz Bosne i Hercegovine i Dalmatinske zagore, koje je bježalo pred Turcima i koje je naseljavalo ove krajeve.

Mirila su vezana za pogrebni običaj stanovništva koje je zbog udaljenosti od župne crkve i groblja svoje mrtve moralo nositi do groblja. Ponekad je taj proces trajao i pet sati, ovisno o udaljenosti mjesta u kojemu je umro čovjek. Kako je taj proces tekao od samog početka i nakon smrti po-

kojnika, navodi A. Glavičić (u svom prilogu »Mirila i počivala na Velebitu«, Senjski zbornik VIII, 1980).

»Prema starom običaju, kad je čovjek umro, onda su ga obrijali, oprali i obukli u svečanije domaće odijelo-haljine. Zatim se mrtvac polagao u sobi-stanu na improvizirani ležaj-odard, uz koji je gorjela svijeća. Uveče bi se oko pokojnika okupila rodbina i prijatelji. Pričalo se o pokojniku i svemu prošleme, tako sve do drugoga dana — čuvarina. Uređen pokojnik omotan u plahu ili ponjavu polagao se na nosila od jačih jelovih ili bukovih kolaca, tri do četiri metra duljine. Oko jedan metar od kraja, poprečno su se pribijali kraći kolčići, dva sa strane nešto duža i 3—4 kraća u sredini.«

Mrtvački se lijes zbog težine tereta nije mogao upotrebljavati ili se vrlo rijetko upotrebljavao (uglavnom kod stanovnika naselja — Koići, Milovci, oko 30-tih godina našega stoljeća).

Mrtvac položen na nosila vezivao se užetom da bi bio stabilan za vrijeme nošenaj niz strmine. Za nošenje je bilo potrebno šest, osam ili više muškaraca, osobito iz naselja velike udaljenosti — V. Rujno, (ljetni stanovi) V. Vaganac, Jatare, Adžići, Bušljete.

Bez obzira na tu udaljenost, pri nošenju mrtvac se nije smio odložiti na zemlju, te su se nosači izmjenjivali da bi lakše svladali težinu tereta i udaljenost puta. Ako je bio velik broj nosača, npr. osam do deset, izmjenjivala su se četvorica sa četvoricom, a ako je bilo salo pet ili šest nosača, onda se zamjenjivao jedan s jednim, odnosno dvojica s dvojicom.

Odmoriti se, počiniti i odložiti mrtvaca na zemlju smjelo se jedino na određenom mjestu — mirilu — prvom stajalištu za počivanje od pokojnikove kuće do groblja.

Sva mirila starogradsčkog područja nalaze se u neposrednoj blizini Punte. Najbliža su mirila (br. 5) u Glavčicama, a najudaljenija (br. 2) Nad Katalinićima. Locirana su uvijek uz put, na maloj uzbrdici ili na raskršću putova, otkud se ima preglednost nad okolinom.

Postupak s mrtvacem na mirilima isti je kao na sjevernom i srednjem Velebitu. Citiram dalje Glavičića: »Kad bi žalosna povorka došla do određenog mjesta, nosači bi mrtvog položili na zemlju, prvi puta dakle, i to na slobodno mjesto, tj. tamo gdje do tada nije bilo izrađeno mirilo, a u blizini nekog mirila koje je bilo izrađeno za ranije preminulog člana obitelji — roda. Tako je jedan rod imao osam do deset mirila na jednom mjestu, jedno do drugoga. Svaki je zaselak imao svoje mirilo na istom mjestu puta kojim se prolazilo. Položeni se mrtvac »izmjerio« po dužini tijela i mjera bi se »zabilježila« s dvije kamene ploče, pa se tek nakon pokapanja mrtvaca izrađivalo mirilo.«

Položaj pokojnika, kada se odlaže i pravi mirilo na Velebitu je zapad—istok, s time da je glava na zapadu licem okrenutim izlazećem suncu, jer, kako kaže Mate Jusup: »To je bio pokojnikov posljednji oproštaj od sunca.«

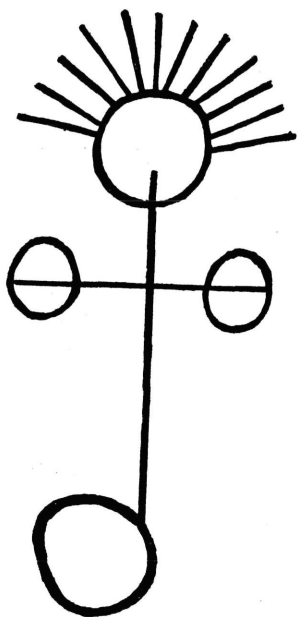
Međutim, ovaj položaj zapad—istok nije pravilo jer na mirilima 4 Zavitrenik — nalazimo mirila s pozicijom sjever—jug. Prema objašnjenju Šimice Tomić to je zbog kosine terena, te je bilo spretnije položiti mrtvaca pravcem sjever—jug nego zapad—istok.

Na mjestu gdje je stajala glava pokojnika postavljala se okomito veća kamena ploča — uzglavnica, na nekim mirilima prilično precizno i vješto klesana, a na mjestu nogu manja okomito postavljena kamena ploča — podnožnica. Međutim, ni to nije strogo pravilo, jer npr. kod mirila br. 3 —

kod Koića, nalazimo uzglavnice i podnožnice iste veličine. Prostor između uzglavnice i podnožnice popločen je kamenim pločama, također vješto i pravilno klesanim.

Na južnom Velebitu susrećemo mirila s dvije vrste uzglavnica. Prvo je uspravna kamena ploča, na gornjem dijelu polukružno oblikovana s promjerom od 10 cm, a visine do 50 cm. Sličan oblik ima i podnožnica, ali je nešto niža i klesarski površnije obrađena. Druga vrst uzglavnice ima oblik dvoslivnog krova (poput stečka sarkofaga, ali u malom), približnog promjera kao uspravna ploča, visine do 40 cm. Podnožnica ima također oblik dvoslivnog krova, niža je od uzglavnice, ali i jedna i druga veoma su precizno obrađene.

Susrećemo i treću vrst od nepravilne uspravne pačetvorinaste ploče, a doima se da uopće nije obrađivana, nego se tražila prikladna uokolo mirila i postavljala bez obrade. Dok su prve dvije vrsti bile veoma bogato ornamentarno ukrašene, ova treća imala je samo simbol križa ili niti to. Možda obitelj pokojnika nije mogla platiti majstora za precizniju obradu, kako kaže Mate Jusup. Najbogatiju i najsloženiju ornamentiku imale su uzglavnice. Ukrasi podnožnice jednostavniji su ili se svode samo na simboliku križa. Rjeđe je ukrašen popločani međuprostor, i to ploča koja se nalazi uz samu uzglavnicu (mirila 1 — douzglavnica — 3).

Sl. 56 — Crtež uzglavnice M1 — 3
— Mirila nad Kruškovcem

Mirila su za velebitsko stanovništvo bila značajna kao obilježje kulture. Ona su, kako kaže dr Krajač, označavala kult prema pokojniku, zato su bila važnija od groblja na kome je pokopan mrtvac. Nakon pokapanja pokojnik se nije više obilazio niti se dolazilo na groblje sve dok netko opet ne umre. Umjesto toga mirila su označavala spomen na pokojnika, kraj njih se pro-

lazilo, pazilo na njihov izgled (da ne obraste drač i trava, da se ne sruši uzglavnica ili podnožnica). S obzirom na lokaciju i izgled ove male nekropole zaista su evocirale uspomene na mrtve. No to traje do 50-tih godina stoljeća. Iza toga ovaj običaj potpuno prestaje.

Ono što čini osebnost južnovelebitskih mirila, jesu njihovi ukrasi. Njih sačinjavaju simbolični, dekorativno i rijetko figurativni motivi. Jedan od najčešćih motiva znak je križa, koji se javlja u različitim oblicima: kao jednokraki ravnokraki križ, kao križ svjetlosti, tj. križ u Sunčevu krugu i u antropomorfnom obliku.

Od dekorativnih motiva susrećemo stiliziranu rozetu, krug, spirale i znak »x«. I napokon, figurativni motiv, koji predstavlja antropomorfnu oblik križa — čovjek (pokojnik) raširenih ruku u stiliziranom obliku, primitivan prikaz ljudskog lika.

Ako se može po simbolici ukrasa suditi starost mirila, onda na Velebitu potječu još iz doba Ilira, a zatim taj običaj preuzimaju stari Slaveni — Hrvati, koji taj običaj zadržavaju tijekom srednjeg i novog vijeka, gotovo sve do danas. Očito je dakle da novi stanovnici Velebita nasljeđuju kult od ranijih, a da se pri tome religiozna i funeralna simbolika bitno ne mijenjaju. Poznato je naime da postoji sličnost između ilirske i kršćanske simbolike. Tako je znak križa kod Ilira istovjetan po simbolici kršćanskom (slavenskom) križu, koji se najčešće na mirilima javlja kao križ u krugu a simbolizira Sunce i svjetlo. Dalje, kod Ilira nalazimo simbole kruga, križa, križića, znak S, također kao solarne simbole, a isto nalazimo i u kršćanstvu. Tako su se i na mirilima sintetizirali ukrasi više kultura, čija je simbolika ista ili slična, a koju danas susrećemo na velebitskim mirilima.

Simboliku apstraktno-geometrijske ornamentike (ukoliko uopće ima simboličnu ulogu), nalazimo jednako kod Ilira i velebitskih mirila: spirale — dvojne spirale — možda simboliziraju stablo života. Zatim već spomenute rozete, trokutići s rupicama, ukoliko imaju dekorativnu ulogu, onda su izraz maštovito smišljenog ukrasa, koji djeluje poput aplikacije na vezu.

Po svemu sudeći, dakle, na velebitskim mirilima uočljiv je sikretizam ilirske i kršćanske simbolike.

Najstarija postojeća južnovelebitska mirila, po mojoj pretpostavci, nalaze se na području Starigrad—Modrič (vjerujem da su starija i od sjevero-srednovelebitskih). To zaključujem po obradi kamena i reljefnim ukrasima.

Naime, proces izrade samih spomenika u novije vrijeme ovisio je po kazivanju Mate Jusupa iz naselja Šikići, dva čimbenika: prvi i najvažniji — materijalna mogućnost rada ili mogućnost kuće da plati majstora za izradu. Ukoliko je kuća bila imućnija, majstor je radio duže i preciznije, dajući tako maha svojoj mašti za što ljepšim ukrašavanjem ornamentom. Drugi čimbenik jest sam majstor: da li je bio pismen ili ne. Ukoliko je bio nepismen, urezivao je bogatije ukrase, utkavši u njih svu onu svoju iskonsku prirodnost, neposrednost i originalnost.

Rano razdoblje postojećih mirila sačinjava isključivo reljefni ukras — otprilike do sredine 19. st.

Od druge polovice 19. st. pa do sredine 20. st. pojavljuju se pismeni majstori, što rezultira izostajanjem bogate i složene dekoracije. Umjesto toga na uzglavnici se pojavljuje natpis. Majstor urezuje ime pokojnika s go-

dinom smrti i samo simboličnim znakom križa. Dekorativni motivi izostaju i pomalo se gube. Oni nepismeni i dalje nastavljaju tradicionalno ukrašavanje. Ne kažem da među pismenim majstorima nije bilo onih koji su umjeli lijepo ukrasiti mirila, ali takvih je bilo sve manje. Međutim, dešava se da susrećemo isti ili sličan tip ukrasa na starim i na novim mirilima, a ne izostaje ni vještina izrade.

Razlikujemo ih po tome što kod starijih mirila zbog dugogodišnje izloženosti kiši i buri ornament se postupno briše a na nekim mjestima je potpuno izbrisan. Kod novijih mirila (19/20. st.) reljefi se u potpunosti zapažaju i dobro su sačuvani. Na nekima susrećemo samo simbol križa i uklesano ime pokojnika, s godinom smrti. To je znak da je majstor-klesar bio pismen, te je izostalo svako drugo ornamentalno ukrašavanje. No svejedno ta mirila zanimaju nas kao i starija. S obzirom na to da su ukraši svih mirila u uleknutom reljefu, zbog već spomenutih vanjskih atmosferskih utjecaja ukraši se brišu, te se izjednačuju s okolnom površinom kamena. Da bi se otkrio njihov izgled, potrebno je na nekim mjestima taktilno pratiti njihov oblik. Takva su mirila, po mome mišljenju, stara više od 300 godina.

Akcent ukrašavanja bio je na uzglavnici. Podnožnica je samo simbol križa i rjeđe sadrži neki ornament. Međuprostor se nije ukrašavao, osim uzglavnice, ali i to je najčešće simbol križa, stiliziran ili složen.

Sl. 57 — Pogled na mirila nad Kruškovcem, sjeverozapadno od St.—Paklenice. Snimio od zapada A. Glavičić, 1982.

Sl. 58 — Obiteljska mirila nad Kruškovcem — pogled na uzglavnice. Snimila od istoka M. Trošelj, 1982.

Mirila 1 nad Kruškovcem

Na putu koji vodi od Punte (centar Starigrada) prema Dokozićima (stari puntarski put za V. Rujno) nalaze se mirila 1, jedna od najstarijih i najviše sačuvanih. Udaljena su od stare Špine 15, a od Turističkog društva 10 minuta hoda. Bilo da se polazi od jednog ili drugog spomenutog mjesta, put vodi kroz naselje Brđani i produžava dalje sjeverozapadno iznad naselja Kruškovac.

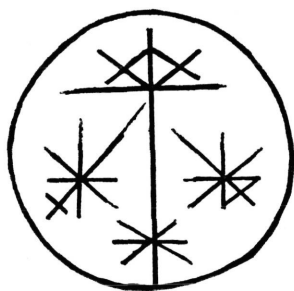
Locirana su točno između glavice Vitrenik na sjeveru i naselja Kruškovac na jugu, i to uz put na maloj uzbrdici. Lokacija na uzbrdici puta s koje se pruža preglednost na cijelu okolicu, sve do mora, nije slučajna, dapače ona ima svoju određenu simboliku — zaustaviti prolaznika da otpočine, da evocira uspomene, da ne zaboravi svoje mrtve. Tako je iz ovoga odmaranja uvriježen termin »počivanje na mirilima«. Mirila su pripadala prvenstveno zaseocima Dokoza i Katalinići. Međutim, nailazi se i na neke obitelji Ercega iz Kojina i Županova doca i Bušljeta s M. Vaganca, koji su prolazili ovim putem. Do sada su poznata 22 u potpunosti ili djelomično sačuvana mirila (kod nekih nedostaje međuprostor). Već na prvi pogled jasno možemo zaključiti približnu starost pojedinog mirila: iz starijeg vremena mirila su otprilike do 1880. a iz novijeg od 1880. do 1950.

Starijoj grupi pripada nekoliko sačuvanih uzglavnica i podnožnica s izbrisanim ili teško prepoznatljivim ukrasom i tekstom.

Grupu novijeg vremena sačinjavaju vrlo lijepo klesane uzglavnice, oblikovane polukružno, položene paralelno u redovima jedna do druge. Istu poziciju imaju i podnožnice. Kamene ploče međuprostora imaju oblik kvadra ili pravokutnika. Ova mirila svrstavamo u grupu uspravnih kamenih ploča, na vrhu polukružno oblikovanih.

Izradu mirila vršile su određene osobe — majstori klesari. Posljednji koji su bili poznati i radili na njima bili su pok. Ivan Dokoza i pok. Nikola Katalinić.

Na grupu iz novijeg vremena rijetki su dekorativni motivi. Najčešće se pojavljuje natpis sa simbolom križa ili pak sam križ bez natpisa. On zaprema obično središnji dio uzglavnice, a u nekim slučajevima uklesan je pri samom vrhu nejednake veličine. Kod velikih se primjećuje rustikalna obrada — nevjestost ili površnost klesanja (iskrivljen, nezgrapan križ ili površno obrađena uzglavnica), dok se pak kod drugih primjećuje vještina i preciznost obrade ovisno o majstoru i njegovoj spretnosti.

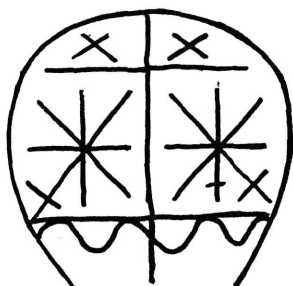

Sl. 59 — Crtež sa uzglavnice M1 — 0 — nad Kruškovcem

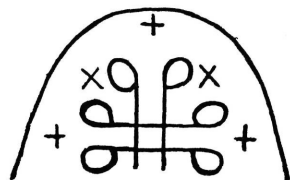
Grupu starijeg vremena ukrašavaju dekorativni motivi te se čine mnogo interesantiji. Motiv je najčešće apstraktno-geometrijski ornament, dosta složen, a unutar njega zapažamo kršćansku ali istodobno i prehistorijsku simboliku. Ovoj ornamentici pripadaju i neka mirila ranijeg vremena, naime radi se o tome da je majstor jednostavno »precrtavao« isti stari ukras starijeg majstora vrlo rijetko izmjenjujući detalje i unoseći nove u ornament. Mirila iz starije grupe sačuvana su samo u fragmentima s ponekom uzglavnicom ili podnožnicom, skoro su posve obrasla u drač i travu, a popločenog međuprostora nema ili je razbačen unaokolo. Da bi se uzglavnica mogla sagledati u cjelini, potrebno je dobro očistiti njen okoliš. No, s jedne strane možda je to dobro, jer se tako osobit ornament uspio sačuvati od istrošenosti.

Posve blizu puta nailazimo na jednu osamljenu uzglavnicu (crtež M1 — 0). Reljef je prilično istrošen. Sastoji se od središnje duže vertikalne linije i poprečne kraće, koje simboliziraju križ. Ispod jednog i drugog kraka poprečne linije nalaze se dva križića i pri dnu — vertikalno — treći, koji su zrakasto raspoređeni. Iz križnog središta polaze lijevo i desno u dijagonali još dvije kraće linije, koje presijeca zajedno s gornjim krakom jedna polukružna (polutrokutasta) linija. Tri »zrakasta« križića s dužim ili kraćim kra-

cima geometrijski su raspoređena, jedan na dnu vertikalnog kraka, a dva u središtu s lijeve i desne strane. Cijelu kompoziciju zatvara nepravilan krug. Primjećuje se simetričnost unutar kompozicije, što ćemo susretati

Sl. 60 — Crtež sa uzglavnice
M1 — 1 i podnožnice M1 —
1a, nad Kruškovcem

kasnije. Možemo konstantirati, dakle, da ova uravnoteženost kompozicije ne nastaje spontno, već je to majstorova nakana ili smisao za sklad, ili pak ima neku dublju simboliku.

Gledajući sveukupno ornament, nekako se gubi dio kršćanske simbolike, koja ustupa mjesto čistoj apstraktno-geometrijskoj ornamentici, kakvu kod nas poznamo još iz ilirskog doba.

Na istočnoj strani mirila, otprilike oko 1 m do puta, nalazi se cjelovito mirilo (M1 i 1a). Uzglavnica (1) također ima nepravilan polukružan oblik kao i kod prethodnog. Ukras je prilično dobro prepoznatljiv. Unutar simetrične kompozicije ponavlja se motiv križića i to u gornjem su dijelu dva jednostavna a u donjem, odnosno središtu, dva složenija, zvjezdastog oblika. Kompoziciju ne omeđuje puni krug, već polukrug, koji pri dnu zatvara jedna valovita linija, pri čemu se dobio kontrast: valovito-ravno, a skladnost nije narušena.

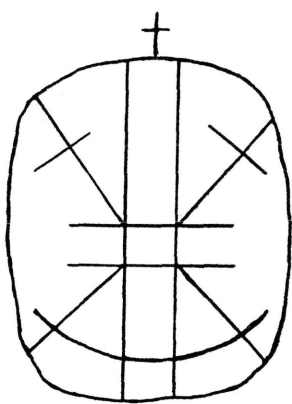
Podložnica (1a) mirila također je ukraesna simbolom križa, neobičnog oblika. Četvrtog donjeg kraka nema, pa se doima apstraktnim. Vertikalni i horizontalni krakovi udvostručeni su u razmaku širine oko 3 cm. Oblikuju ga dvije linije koje su na krajevima zavinute prema van, te se tako dobilo šest nepravilnih krugova jer nedostaje donji krak — četvrti, koji ili nije ni bio ili se nije sačuvao, naime donji dio uzglavnice bio je poprilično zatrpan zemljom. Lijevo i desno od horizontalnog kraka nalaze se dva mala stilizirana križa u simetriji, i treći na vrhu podožnice. Isto tako, lijevo i desno kod zaobljenih oblika gornjeg vertikalnog kraka, nalaze se također dva mala križa.

Od mirila (2) smještenog uz 1, sačuvala se samo uzglavnica, rustikalno obrađena, pačetvorinastog oblika, i znatno manja od ostalih, te bi se prije reklo da je podložnica koja je nekim slučajem dospjela u obrnut položaj. To potvrđuje i križ kao jedini element dekoracije, nevjesto uklesan. No može biti da obitelj pokojnika nije bila u mogućnosti platiti majstora, te je izostala svaka pomnija obrada.

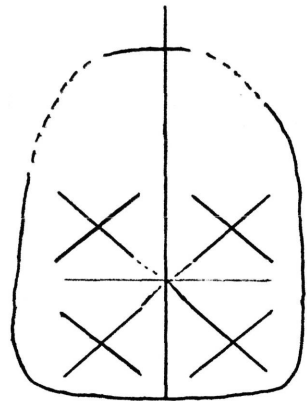
Iznad ovoga je slijedeće mirilo (3) s prilično visokom uzglavnicom, kao pravokutnik na vrhu zaobljen. Središnji ravnokraki »drostruki« križ zauzima

cijeli dio kompozicije, ali samo vertikalni dio doseže do rubne linije. Iz ugaonih kutova u središte šire se dijagonalno četiri linije koje dopiru do obruba. Na vrhu ih presijeca zajedno s gornjim krakom križa jedna polukružna linija. Na donjem dijelu druge dvije presijeca također kratka dijagonala. U simetrali vertikalnog kraka, izvan kompozicije, pridodan je kasnije mali križ s dosta dubokim urezom. Pretpostavljam da ovaj motiv simbolizira križ u Suncu — Sunčevu krugu. To ćemo susretati još na nekim mirilima. Dakle, već spomenuti solarni motiv. Znak »X« također simbolizira, kao i križ, Sunce i život.

Podnožnica (3a) — Sa sve četiri strane zasebno središnjeg velikog križa razmješteni su simetrično u četiri polja po jedan križić oblika »X«. (Opet se ponavlja simetričnost kompozicije, koja ostavlja utisak apstraktno-geometrijske ornamentike. Znak križa također kod Ilira simbolizira Sunce i život). Primjećuje se da ukraši podnožnice na ovim mirilima ne zaostaju u složenosti i ljepoti za ukrasima uzglavnice. Na mirilu 2 to ćemo rjeđe susretati.

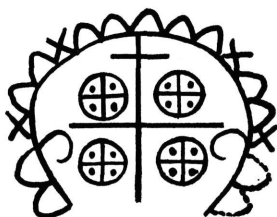
Sl. 61 — Crteži sa uzglavnice
M1 — 3 i podnožnice M1 —
3a nad Kruškovcem

Mirilu (4) nedostaje i uzglavnica i podnožnica. Sačuvao se samo popločen međuprostor. Na douzglavnici prvi put nailazimo na ukrašavanje; radi se o križu male veličine.

Douzglavnica mirila (3) ima interesantniji ukras. Uklesan je također križ, ali sa značajnijom simbolikom. Na završecima krakova nalaze se četiri kruga, od kojih su na uzdužnom kraku dva veća, s time da je donji asimetrično postavljen — pomaknut malo ulijevo. Dva manja na poprečnom prepolovljena su linijom kraka. Gornji krug na vrhu uzdužnog kraka ima na svojoj gornjoj polovici 12 zrakasto uklesanih linija poredanih jedna do druge, približno iste dužine. Ovakav oblik može biti znak sunca: Sunce iza Kristove glave — kao teomorfan oblik križa. Moguće je ovo značenje ako se radi o isključivo kršćanskoj simbolici.

Međutim, prisjetimo se da kod Ilira postoji također simbolika brojeva. Možda broj dvanaest ima neko određeno astrološko-mistično značenje. Isto tako brojevi: tri, četiri, osam mogu imati svoju simboliku. Zato pretpostavljam da niz ukrasa na kojima se pojavljuju kratke, ravne ili dijagonalne linije u određenom broju (četiri i dvanaest na M2, osam na M4, osam i dvanaest na M5) mogu imati neko određeno značenje, a ne samo dekorativnu

Sl. 62 — Ukras sa uzglavnice M1 — 5 nad Kruškovcem

ulogu. To isto vrijedi i za nizove »trokutića« oko kruga koje najčešće susrećemo na M3.

Mirilo (5) nastavlja se dalje u istom redu. Začuđujuće je koliko je uzglavnica malenog opsega u odnosu na uzglavnicu 3 i 6. Možda je pokojnik bio mlađa osoba ili dijete. U pravilu je mirilo za djecu bilo manje od odraslih, zato su uzglavnica i podnožnica morale biti manje. Međutim, ovdje je dužina odrasle osobe, pa to malo zbunjuje.

Na ovom dekorativnom motivu zapaža se stupnjevanje istih oblika (elemenata), od većeg prema manjem ili obratno. U središtu kruga ustaljen je znak križa, koji dijeli krug u četiri polja. Unutar svakog ovog polja nalazi se po jedan manji krug. Ponavljanje se nastavlja: u svakom krugu znak križa dijeli krug u četiri mala polja. U središtu svakog polja nalazi se po jedna točkica ili rupica (ploha je zaista mala da bi se postupak dalje nastavljao). Izraženo je dakle ritmičko nizanje.

Veliki krug pri dnu nije zatvoren, vjerojatno se taj dio istražio ili možda majstor nije uspio obraditi taj dio do kraja zbog male plohe uzglavnice.

Od donjeg dijela linija zakreće unutar, prema poprečnom kraku središnjeg križa (ali se tu ne zaustavlja) tvoreći spiralni oblik. Izvana pak, na obrubu, nižu se poput latica »trokutići«, čiji broj nije lako utvrditi, zbog istrošenosti na donjem dijelu, pa ih primjećujemo samo dvanaest. Desno i lijevo između latica ukomponirana su po dva križića X. Ukras podsjeća na šare narodnog veza i solarnu ilirsku i kršćansku simboliku.

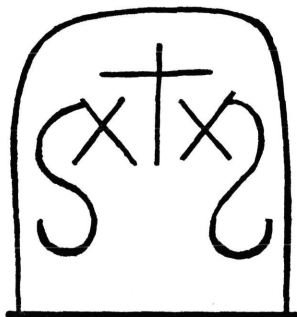
Mirilo 5 nema podnožnice.

Mirilo (6) — uzglavnica sadrži u ukrasu jedan mali križ pri vrhu i dva mala križica sa strane u razini donjeg kraka križa. Dalje, s lijeve i desne strane križića susrećemo prvi put čudno zavinute linije poput slova S lijevo i naopakog S s desna. Gornjim vrhovima spajaju se s bočnim križićima. Simbolika ovoga S, ukoliko se zaista radi o znaku S, mogla bi imati također religiozno značenje, kao ilirska svastika. Kompoziciju zatvara obrubna li-

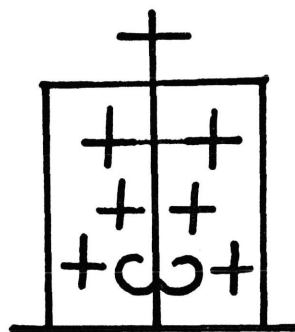
nija, koja više nije kružna, kao što smo vidjeli do sada, već je pri dnu ravna.

Mirilo (6) također nema podnožnice. Ovim se završava sačuvana grupa mirila istočno od puta.

Mirilo (7), prvo je na zapadnoj strani do puta. Prvi put susrećemo uzglavnicu čiji ukras obrubljuje kvadratna linija. Unutar nje križ svojim uzdužnim krakom u gornjem dijelu izlazi iz kompozicije tvoreći opet na vrhu manji križ. Poprečna linija križa je kraća, a preko nje, sa strane, nalaze se još dvije male uzdužne crte. Na dnu uzdužne linije križa nalaze se dvije

3 — Ukrasi sa uzglavnica
— 6 i M1 — 7 nad Kruš-
kovcem

male spirale, jedna nasuprot drugoj. U donjem dijelu simetrično su ukomponirana još četiri mala križa: dva iznad spirale i dva sa strane.

Podnožnica (7a) ovoga mirila iziskuje posebnu našu pažnju. Po svemu sudeći radi se o tekstu nekog starog pisma (možda bosančice?), mada starost mirila to ne potvrđuje. U početku nisam mogla utvrditi radi li se zaista o tekstu ili (samo) o neobično šaranom ornamentu. Ali pomoću vizualne i taktilne analize čini mi se da je kombinirano jedno i drugo. Situaciju otežava istrošenost reljefa. Samo djelomično sam ga uspjela prenijeti na crtež. Pri vrhu podnožnice uklesan je mali križ.

Slijedi grupa mirila iz novijeg vremena, na kojima se rijetko javljaju dekorativni motivi. Na uzglavnicama je redovito uklesan simbol križa i tekst (ime i prezime pokojnika i datum smrti), a na podnožnici samo znak križa ili ni to.

Mirilo (8) — uzglavnica:

UMRA
DOKOZA ANTE
DN. 17. 4. 1929.

Znak križa uklesan je iznad teksta pri vrhu uzglavnice, dok na podnožnici varira: ili je pri vrhu ili u sredini, a isto tako i po veličini varira: veći ili manji.

Mirilo (9) nema uzglavnice ni podnožnice.

Mirilo (10) — uzglavnica:

†
UMRA
DOKOZA ŠIME
DN. 4. 4. 1919.

Križ na svojim uglovima ima rupičasto proširenje. Vjerojatno je majstor, načinivši ga, dalje lakše klesao oblik križa ili se pak možda radi o nečem drugom. Uočljivo je u tekstu da je slovo Š uklesano naopako, što smo već zapazili na uzglavnici 6. To dokazuje da majstor nema rutine, tako da je cijeli tekst dosta nevješto izrađen.

Podnožnica (10a) ima velik oblik križa.

Mirilo (11) — uzglavnica:

†
UMRLA
MATIJA DOKOZA
DN. 9. 4. 1930.

Na podnožnici (11a) također je uklesan velik znak križa s rupičastim proširenjem na kutovima krakova.

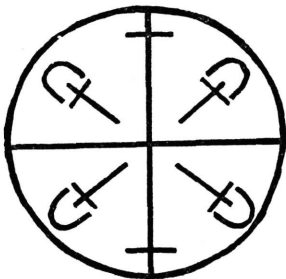
Mirilo (12) — uzglavnica:

†
UMRA
STIPAN
DOKOZA
DN. 8. 10. 1933.

Tekst ove uzglavnice ima obrubnu liniju na dnu ravnu. Križ je odvojen od kompozicije teksta u zasebnom polju.

Na podnožnici (12a) nalazi se križ u obrubnoj liniji, što do sada nisam primijetila. Sve uzglavnice i podnožnice ove grupe klesarski su vrlo lijepo oblikovane (na vrhu dosta pravilno zaobljene i bez velikih oštećenja). Zauzimaju položaj kakav su imale kad su bile postavljene. To je i razumljivo s obzirom na to da nisu starije više od 80 godina.

Mirilo (13) — uzglavnica: prva u ovoj grupi na kojoj nalazimo dekorativni motiv, ali bez teksta. U ovom slučaju tekst je uklesan na podnožnicu, što me navodi na sumnju da je možda položaj mrtvaca bio istok—zapad,

Sl. 64 — Zanimljiv ukras sa uzglavnice mirila M1—13 nad Kruškovcem

naime, već sam navela da na južnom Velebitu nije strogo pravilo zapad—istok (na mirilu nalazimo položaj sjever—jug), kao što je na sjevernom i srednjem Velebitu uvijek istok—zapad.

Motiv je križ u krugu, što smo i do sada susretali (križ u Sunčevu krugu, pretpostavljam po simbolici). Unutar četiri nastala polja nalazi se po jedan simetrično postavljen križić ili znak »X«, na čijim je vanjskim krakovima uklesan polukrug. Obrada je dosta rustikalna, a taj dojam osobito pojačava hrapava i neobrađena površina.

Podnožnica (13a):

UMRA
IVAN ERCEG
DN. 6. 11. 1930. G.

Mirilo (14) — uzglavnica s velikim križem unutar slobodne linije.

Podnožnica (14a):

†
UMRA
MARKO ERCEG
DN. 6. 3. 1915.

Mirilo (15) — uzglavnica oštećena, vide se samo detalji križa.

Podnožnica (15a):

Sl. 65 — Simboličar
ukras sa uzglavnice
M1 — 3 nad Kruš
kovcem. Snimila ga
istoka M. Trošelj,
1982.

†
UMR.
ERCE. DN. 2. 5.
1941

Na području Kruškovca pored mirila (22) ovo je jedno od najmlađih mirila.

Mirilo (16, 16a) — na uzglavnici i na podnožnici običan mali križ, bez teksta.

Mirilo (17) — uzglavnica s velikim križem unutar obrubne linije.
Podnožnica (17a):

†
UMRA
JOSO BUŠLETA
DN. 27. 8. 1936.

G

Tekst je uokviren kao na uzglavnici 12. U klesanju teksta majstoru se dešavalo da izostavi koje slovo, zbog kraćine ili pak zbog toga što nije poznao izgovor i pisanje glasova. Ovdje u prezimenu Bušljeta nedostaju znaku l znak j (lj).

Mirilo (18, 18a) potpuno je uništeno.

Mirilo (19) — uzglavnica:

†
MARKO
KATALINIĆ
DN. 21/11. 1926.

Mirilo (20), polukružnog oblika, locirano između 17 i 18, uništeno osim uzglavnice, koja ima samo križ.

Mirilo (21) — uzglavnica ima pačetvorinasti oblik, pri dnu je uža, a pri vrhu šira, rustikalno obrađena. No zato je ukras interesantan, iako je također grubo izrađen. Radi se o antropomorfnom ili figurativnom obliku primitivne izrade, stiliziranom do krajnjih mogućnosti. Možda se radi o liku pokojnika. Glava je predočena kružnicom, a dvije zaobljene linije, koje polaze od glave i prate oblik tijela, sužavaju se pri dnu, a zatim zakreću kratkim ravnim potezom u stranu. Taj dio označavao bi noge. Ruke nisu prikazane. U središtu »trupa« lijevo i desno od glave nalaze se ukupno tri križa.

Podnožnica (21a) sastoji se od tri križa (središnji je veći) raspoređena u jednoj piramidalnoj kompoziciji.

Mirilo (22) — uzglavnica ima samo jedan mali križ.

Na podnožnici (22a) tekst:

†
UMRA
ERCEG IVAN
MARKA
DN. 20. X
1947. G.

Još jedna »osamljena« uzglavnica (0a), s ukrasom koji nema kružni okvir. Znak križa i ovdje je uočljiv (mada općenito djeluje apstraktno) s po-

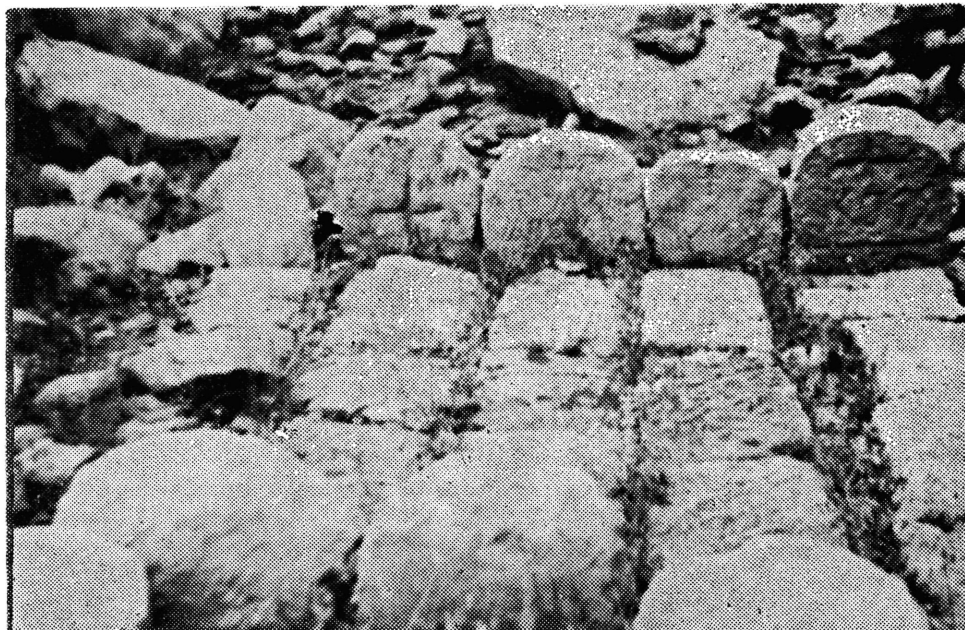
prečnim krakom pomaknutim niže od središta. Na donjim krakovima račvaju se po dvije dijagonalne linije usmjerene prema van, a pri vrhu uzdužnog kraka dvije su spiralne linije, usmjerene unutar. Ovaj ornament me se doima kao šare narodnog veza (stari jašmaci — marame žena na južnom Velebitu), a sličan je također simbolu stabla života.

Mirila 2 nad Katalinićima

Produžetkom dalje prema sjeverozapadu »puntarski« put za V. Rujno prolazi ispod zaseoka Dokoza, koji se nalazi s desne strane, dok put produžava lijevo prema sjeverozapadu. Još 20 minuta hoda i stiže se do zaseoka Katalinići, koji se također nalazi s desne strane puta. Otprilike oko 100 m naprijed, odnosno opet sjeverozapadno od zaseoka nalaze se Mirila 2. (Od M1 udaljena su otprilike oko 35 minuta hoda). Locirana su na povećoj uzbrdici puta i to s desne strane (M1 su locirana sa lijeve strane puta na blagoj uzbrdici). U pravcu sjever—jug smještene su između glavice Čelinke na sjeveru i glavice Razvršja na jugu. U pravcu zapad—istok ili bolje reći jugoistok, usmjerena su prema »milovačkom« putu za V. Rujno na zapadu, i prema zaseoku Katalinića na jugoistoku. Broje oko 12 sačuvanih mirila, dakle po veličini su mnogo manja od M1. Mirila 2 podizali su stanovnici Koića, s Jatare iznad D. Sela. I na njima nalazimo stariju i noviju grupu.

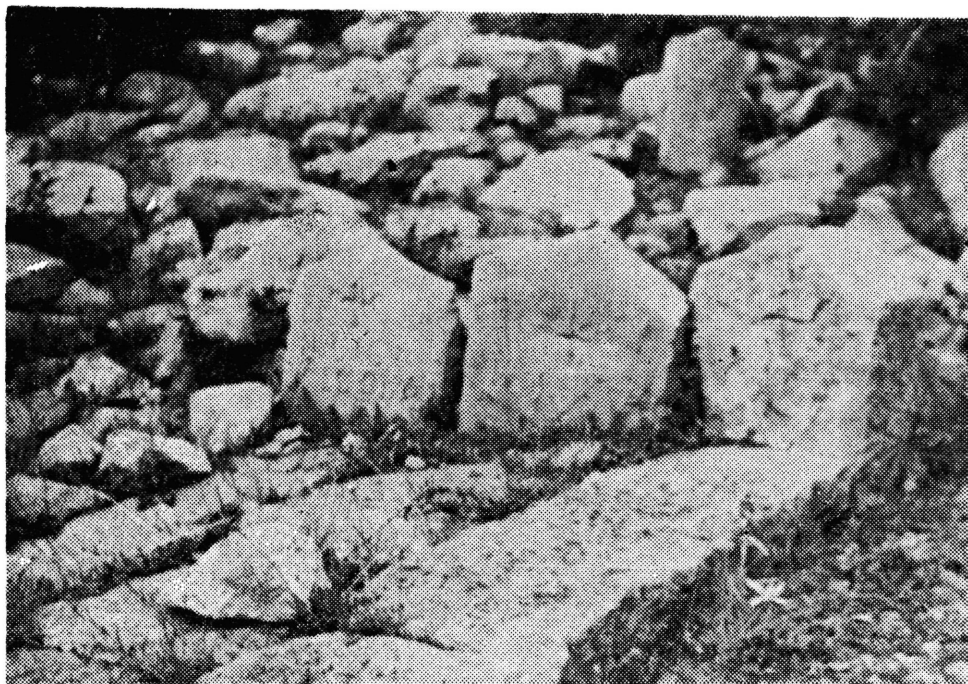
Sl. 66 — Pogled na obiteljsko mirilo Koića s Jatare sjeverno od Dobrog Sela. Snimila od sjeverozapada M. Trošelj, 1982.

Sl. 67 — Obiteljsko mirilo Koića s Jatare, snimila od istoka M. Trošelj, 1982.

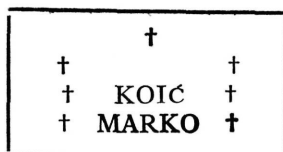
Sl. 68 — Obiteljsko mirilo Koića s Jatare, snimila od zapada M. Trošelj, 1982.

Sl. 69 — Dvoslivni tip uzglavnica na mirilu M2 iznad Dobrog Sela, snimila od istoka M. Trošelj, 1982.

Starija je slabije sačuvana, nepotpuna, tu je samo uzglavnica (srušena) ili podnožnic, zapravo se i ne zna što je jedno a što drugo, jer je potpuno izgubljen prvobitni položaj .Popločenog međuprostora nema. Međutim, novija grupa posve se dobro održala i kod nje nalazimo jednu specifičnost, a to je oblik, te se tako razlikuje od ostalih. Riječ je o uzglavnici a i podnožnici koje nemaju tradicionalan poluobli oblik na vrhu, nego oblik dvoslivnog krova. Iako nisu visine kao polukružne uzglavnice, u promjeru su šire od 15 — 20 cm. Zapaža se klesarska vještina i preciznost majstora. Među novijom grupom nalazimo i uzglavnice polukružnog oblika, koje se isto tako odlikuju klesarskim umijećem. Ukrašavanje je na ovoj grupi izostalo, pa je na njima zastupljen samo tekst i znak križa, dok se na starijoj isključivo nalaze dekorativni motivi, gdje se primjećuje ponavljanje ornamenta, pa se na nekoliko uzglavnica može vidjeti isti ili neznatno izmijenjen. Možda je sve radio isti majstor, pa je samo uklesavao stariji ukras, ili su pak drugi imitirali jednog starijeg.

Mirilo (1) — uzglavnica je dvostrukog oblika s nizanjem križeva u ritmu:

Podnožnica dvoslivnog oblika (1a) ima samo jedan mali križ.
 Mirilo (2) — uzglavnica dvoslivnog oblika. Nedostaju slova u tekstu:
 KOIĆ MATI..

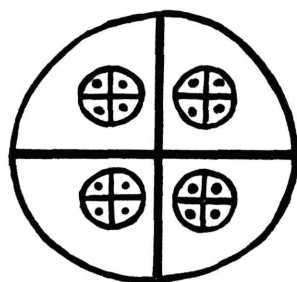
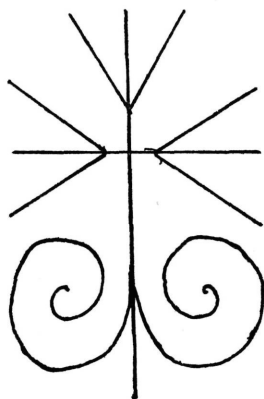
Na podnožnici (2a) na običnom kamenu gore mali križ.
 Mirilo (3) na uzglavnici

KOIC
 NIKOLA

Podnožnica (3a) — mali križ.

Mirilo (4) — uzglavnica s tekстом.

I K
 28. 3. 1916.

Sl. 70 — Crteži sa uzglavnica M2 — 5 i M2 — 6 s mirila iznad Do brog Sela

Podnožnice nema

Mirilo (5) — uzglavnica — na njoj nalazimo motiv koji se ponavlja. Iz simbola križa na dnu izvijaju se lijevo i desno dvije spiralne linije, a na vrhu i poprečnom kraku po dvije dijagonalne kraće linije (ukupno šest). Sličan ukras susreli smo već na M1 — uzglavnica 0a.

Mirilo (5) nema podnožnice.

Mirilo (6) — na uzglavnici krug s križem i četiri polja unutar kojih se opet nalaze četiri mala kruga s malim križem u sredini. U četiri novonastala polja uklesane su točkice — rupice.

Podnožnica (6a) — nedostaje.

Mirilo (7) — polukružna uzglavnica s malim križem na vrhu i tekстом u sredini:

†
 K J 1938

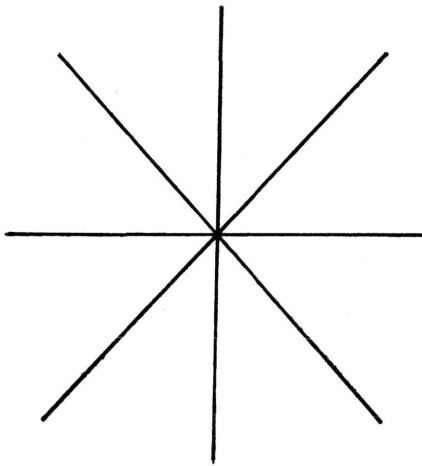
Podnožnica (7a) ima samo jedan manji križ.

Mirilo (8) — polukružna uzglavnica:

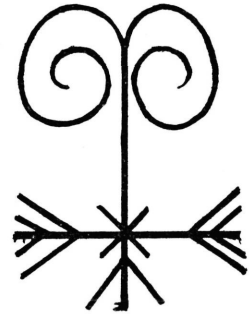
†
 KOIĆ KRSTE
 MARIN 1915.

Podnožnica (8a) jedan manji križ.

Mirilo (9) polukružna uzglavnica:

Sl. 71 — Ukrasi sa podnožnice M2 — 10a i uz glavnice M2 — 12 na mirilu iznad Dobrog Sela

ANICA KOIĆ
IVANOVA R. 188
UMRLA 1911.

Podnožnica (9a) je polukružna i na njoj je jedan manji križ.

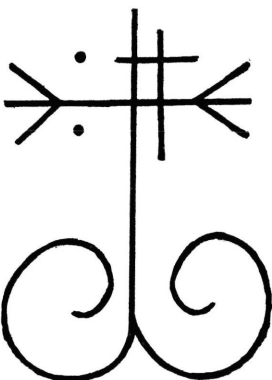
Mirilo (10) — polukružna uzglavnica ima jedan veći križ.

Podnožnica (10a) ima motiv »dvostrukog« križa, tako da je križ dobio zrakast oblik zvijezde ili Sunca, odnosno oblik rozete bez kruga.

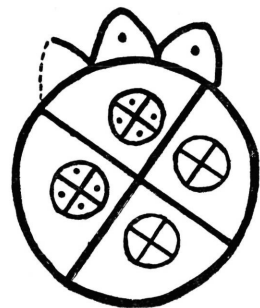
Mirilo (11) — uzglavnica polukružna, motiv križa s dvjema točkicama na lijevoj strani i 4 dijagonalne linije na poprečnom kraku. Na vrhu se nalazi pridodan križ iz kasnijeg vremena. Ovdje se zapaža kontrast kružnog i ravnog. Apstraktno-geometrijski ornament s poznatom ili nepoznatom simbolikom se nastavlja.

Podnožnica (11a) — isti motiv kao na mirilu (6), samo što je ovdje prilično istrošen. Na dnu desno, izvan obrubne linije, naziru se samo dva vanjska »trokutića« s točkicama.

Mirilo (12) — uzglavnica: ukras isti kao (5) i (11) samo što je ovdje broj dijagonalnih linija povećan na četiri sa strane, na vrhu gornjeg kraka

Sl. 72 — Ukrasi sa uzglavnice M2 — 11 (l.) i podnožnice M2 — 11c (d.) na mirilu iznad Dobrog Sela

samo dvije i na križanju krakova dvije kratke linije u nasuprotnom križanju. Linijski ritam nizanja se obogatio. Bez sumnje ovaj naoko samo apstraktno-geometrijski ornamentizirani križ ima možda značajniju simboliku.

S lijeve strane puta i u neposrednoj blizini M2 nalazi se jedan veliki kamen (0), prirodnog oblika, s uklesanim tekstom ali nečitljivim. Ne zna se, kaže Šime Dokoza, otkad datira i tko ga je klesao. Podsjeća na »tekst« pisma podnožnice (7a) M1, samo što se čini da su ovdje slova ugлата. Međutim, kad duže promatram, čini mi se da nije ništa neobično i značajno da se zapravo radi o nevješto uklesanom imenu: KATALINC B, dalje se tekst, uslijed istrošenosti, ne može pratiti.

MIRILA 4 kod Koića

Nalaze se točno uz magistralu, a udaljena su od Punte oko 2,5 km, između kampa »Plantaža« na istoku i zaseoka Koića na zapadu. Teško ih je otkriti, jer praktički više ne postoje. Prilikom gradnje magistrale 1956. velikim su dijelom uništena, a unatrag 10 godina dobar dio je uništen izgradnjom vikendica. Locirana su na lijevoj strani magistrale, gdje je teren osjetno uzvišen (do prije osamdesetak godina bio je to običan pješački put, na kome se izgrađuje »stara cesta«). Bila su najveća na cijelom ovom području. Pripadala su Zapadnjarima — stanovništvu zaseoka koji su se nalazili zapadno od centra Starigrada: Koići, Milovci, Čavići, Krapići, Petričevići, Jovići, Adžići i Bušljete iz Torina. Sačuvano je 18 mirila, a sastoje se od dvaju oblika: poluobljih i dvoslovnih kao M2. Većina nema nikakvih ukrasa, pa čak ni znak križa. Zaključujem dakle da su iz novijeg vremena, a na žalost nestala su ona starija. Poneka imaju natpis.

Mirilo (1) — uzglavnica:

†
UMRLA
IKA ČAVIĆ Ž. J.
DN 9. 10. 1924.

Podnožnica (1a) — »uokviren« natpis kao i na uzglavnici:

Mirilo (2) — polukružna uzglavnica: po sredini običan križ.

Podnožnica (2a) također po sredini križ s rupičastim proširenjem na završecima krakova.

Mirilo (3, 3a) — uzglavnica i podnožnica su polukružnog oblika s jednim manjim križem.

Iza ovih slijede pet »malih« mirila (4, 4a, 5, 5a, 6, 6a, 7, 7a, 8, 8a), za koja mislim da su dječja. Kod njih su i uzglavnica i podnožnica manjeg opsega, ali iste veličine, a popločeni međuprostor kraći (dvije do tri male ploče), ali su bez ukrasa.

Mirilo (9, 9a) — ima oblik dvoslovnog krova, bez reljefa.

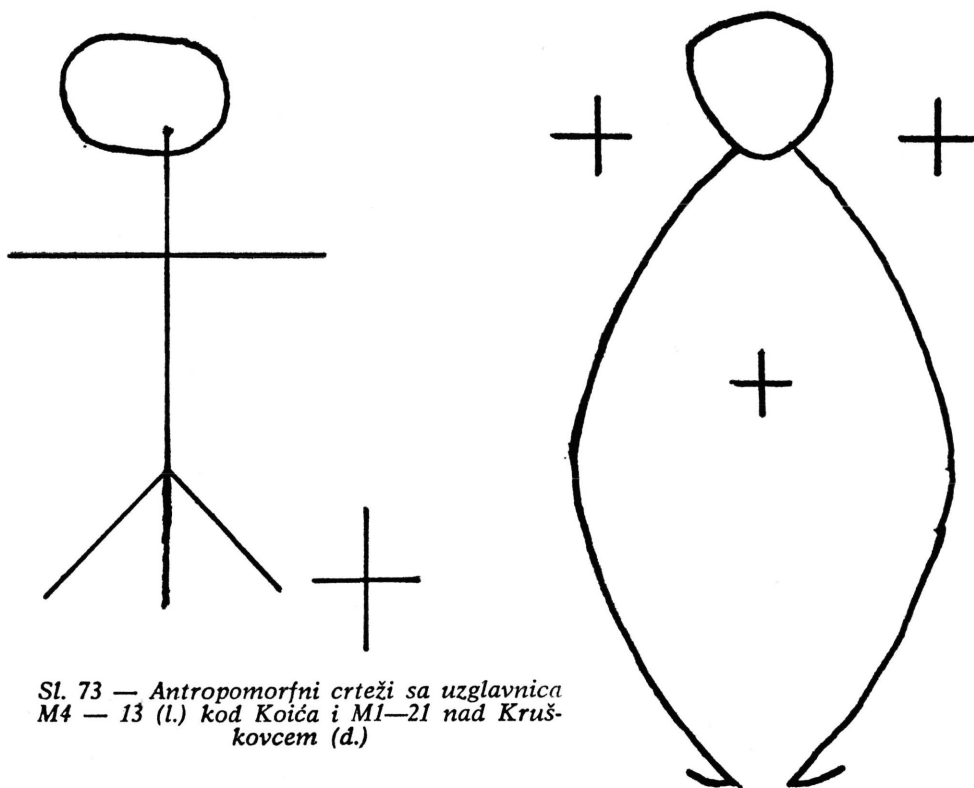
Slijede (10, 10a) i (11, 11a) polukružnog oblika također bez reljefa.

Mirilo (12) — uzglavnica: dvoslovnog oblika. Križ zaprema cijelu uzglavnicu, a uklesan je u dosta širokom promjeru, sa trokutastim proširenjem na dnu:

Podnožnica (12a) je čista ploha, bez reljefa.

Sva navedena mirila od 1—12 poredana su jedno do drugoga u nizu od magistrale prema sjeveru. Pozicija je zapad—istok, i to je izgleda bilo pravilo kod svih mirila M4.

Mirilo (13) — uzglavnica ima pačetrovinast oblik i na njoj vidimo figurativan motiv primitivnog izraza, odnosno antropomorfan oblik križa. Jedina uzglavnica na kojoj nalazimo simboličan ukras antropomorfnog križa: čovjek s raširenim rukama, možda sâm Krist ili pak pokojnik koji se približio Kristu. Usprkos rustikalnosti izrade ukras ne gubi na svojoj originalnosti. U donjem desnom uglu nalazi se mali križ, pitanje je da li je istodoban s glavnim motivom, ili je pridodan. Čini se da su istodobni, zbog sličnog reljefnog udubljenja.

Sl. 73 — Antropomorfní crteži sa uzglavnica M4 — 13 (l.) kod Koića i M1—21 nad Kruškovcem (d.)

Podnožnica (13a) nema nikakvog znaka na svojoj ravnoj plohi, a oblik i uzglavnice i podnožnice je polukružan na vrhu.

Mirilo (14) — uzglavnica — ima oblik dvosliva s natpisom:

1 9 0

Podnožnica (14a) polukružnog oblika ima jedan mali križ.

Mirilo (15, 15a) ima dvoslivni oblik s križem na uzglavnici i s dvije horizontalne linije ispod.

Mirilo (16) — polukružna uzglavnica, križ zaprema cijelu plohu, izvana obrubljen nepravilnom kružnom linijom.

Mirilo (16) nema podnožnice.

Mirilo (17) — uzglavnica ima polukružan oblik i natpis.

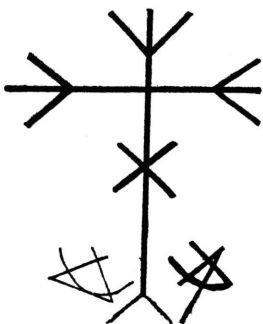
12. 3. 1916

JURE
MILOVAC

Mirilo (17) nema podnožnice.

Posljednje mirilo (18) ima uzglavnicu pačetroinastog oblika na kojoj je prikazan jedan dekorativni križ. Na gornjim krakovima ima po dvije kratke dijagonalne linije, a na donjem križić s još dvije kratke dijagonale pri dnu. Desno i lijevo nalaze se neobični znaci (lijevi istrošeni), koje je teško odgonetnuti. Možda se radi o kakvom anagramu ili nečemu sličnom ili je majstor izabrao oblik da obogati plohu.

Mirilo (18) — nema podnožnice, pa ni popločenog međuprostora.

Sl. 84 — Zanimljiv crtež sa uzglavnice M4 —
18 kod Koića danas iznad magistrale sj. od
St. Paklenice

Mirila 5 — »Glavčice«

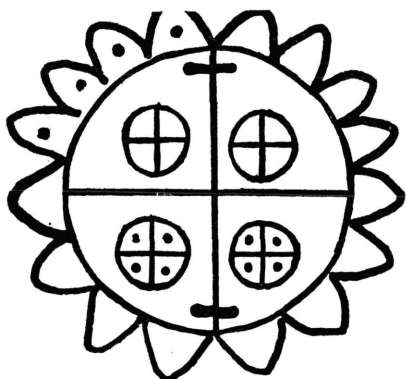
Po svom prvotnom položaju mirila u Glavčicama, bila su druga po veličini, ali kao takva više ne postoje. Nalazila su se na lijevoj strani južno od glavnog puta, koji vodi prema centru Punte.

Rapidnom gradnjom naseljenici su, bilo domaći bilo »vikendaši«, upotrebljavali za gradnju već oblikovane kamene ploče, ili su ih pak razbacivali unaokolo. Na to je reagirao Ante-Jucina Marasović, upozorivši mještane da se mirila trebaju čuvati, te da se, ako ništa drugo, bar pomaknu na sporedan put. U početku nitko nije reagirao, pa ni Mjesna zajednica. Mladi nisu shvatili ovu našu jedinstvenu kulturnu baštinu, a stari su bili nemoćni da ih zaštite. Na kraju ih je ipak lugar Ante Šikić premjestio s glavnog puta na sporedni, između kuće Ante Laginje i vikendice Ilije Šitona iz Zagreba, prislonivši uzlavnice uz betonski zid dvorišta I. Šitona, tako da se nalaze u poziciji istok—zapad, a prvobitno su ležale u položaju zapad—istok.

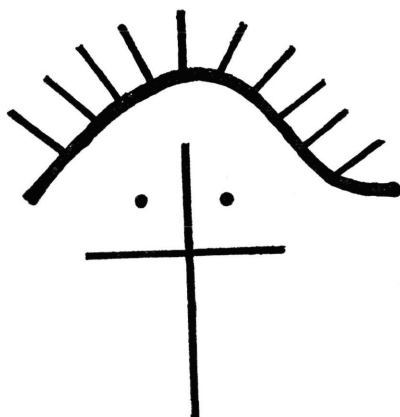
Po sadašnjoj lokaciji udaljena su od Punte oko 8 minuta hoda. Naselje Glavčice nalazi se istočno od Punte, a prilaz ima s tri strane: od pošte sa zapada i od ambulante s istoka, i treći — sjeveroistočno od Marasovića. Nekadašnji put kroz Glavčice bio je kao i svi planinski putovi — kozja staza, a sada je autocesta. Teren je prostran, bez uzvišenja te se pogled širi na sve strane.

Mirila 5 Glavčice podizali su stanovnici zaseoka Marasović, koji se nalazi na ulazu u V. Paklenicu (najbliži zaselak Puntić s istočne strane, dok su Koići zapadno). Smatra se da su zaselak Marasovići i stare kuće Katalinića uz starigradsko groblje najstarije naseobine migracionog stanovništva ovoga područja. Neobičnost je ovih mirila da je nekim uzglavnicama i podnožnicama na obadje strane uklesan znak križa ili neki drugi simbol. Kako vidimo, i prednja i stražnja ploha su obrađivane. Broje 32 sačuvana mirila, ali više u fragmentima nego u cijelosti. Poredana su jedan do drugoga u nizu u uličnom pravcu sjever—jug.

Mirila (1, 2) brojeći sa sjevera imaju samo uzglavnice sa znakom manjeg križa iznad sredine plohe.

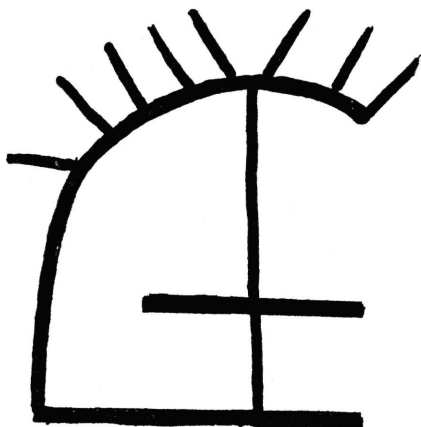

Sl. 85 — Ukras na uzglavnici M5
— 5 na mirilu Glavčice

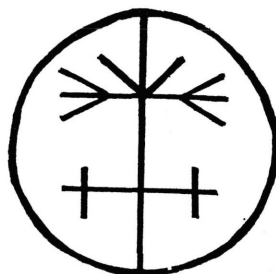

Sl. 86 — Crtež sa uzglavnice M5 —
8 s mirila Glavčice

Sl. 87 — Ukras na uzglavnici M5
— 9 s mirila Glavčice

Sl. 88 — Crtež sa podnožnice M5
— 9a mirila u Glavčicama

Mirilo (3) nema ni uzglavnicu ni podnožnicu.

Oblik uzglavnice je poluobao na vrhu ili pak pravokutan s dosta rustikalnom i površnom obradom.

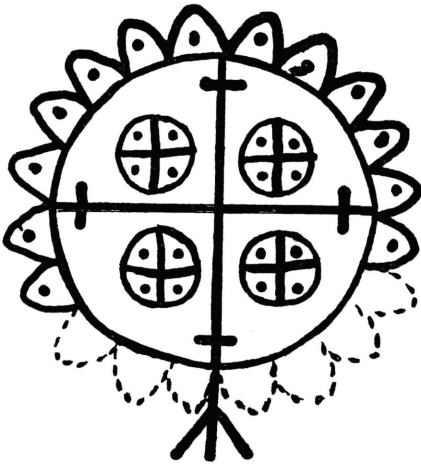
Mirilo (4) — uzglavnica samo običan križ, a podnožnice nema.

Mirilo (5) — uzglavnica s već poznatim složenim ukrasom koji se ponavlja, ali je prilično istrošen. Geometrijski ornament podsjeća na vez.

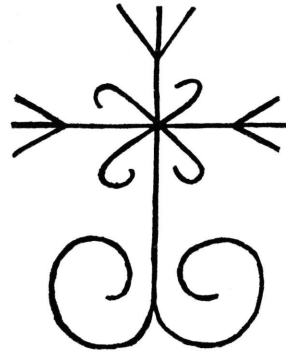
Podnožnica (5a) ima natpis iz 1810. U ovom slučaju križ se nalazi sa strane, odnosno iza godine smrti pokojnika.

Mirila (6, 7) imaju samo uzglavnice sa znakom križa.

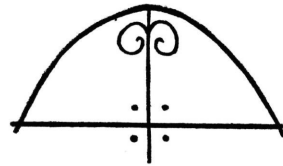
Mirilo (8) — uzglavnica veoma interesantna. Iznad velikog simbola križa nalazi se nepravilna polukružna linija na kojoj se vertikalno nastavlja deset kratkih, ravnih zrakasto raspoređenih linija, čiji ukupan broj zapravo zajedno s krajevima polukružne linije iznosi dvanaest. U poljima iznad poprečne linije križa nalaze se dvije rupice — točke koje ostavljaju dojam »očiju« u cijeloj kompoziciji. Simbolika može biti višestruka: križ u Suncu, odnosno Krist iza koga sija Sunce stiliziranih zraka. Zraci možda, s obzirom na broj dvanaest — simboliziraju 12 apostola. Ovo mirilo nema podnožnice.

Sl. 89 — Ukрас na uzglavnici M5 —
12 na mirilu Glavčice

Sl. 90 — Ukрас na podnožnici M5
— 13a s mirila Glavčice

Sl. 91 — Ukрас na uzglavnici M5
— 15 s mirila Glavčice

Mirilo (9) — uzglavnica ima sličan ukras i simboliku kao mirilo (8), a smješteni su jedan do drugoga. Desna strana uzglavnice je oštećena ali se vidi na lijevoj strani da polukružna linija ide od dna gdje završava ravno, pa cijela ploha ima lunetni oblik. Na vrhu se nalazi samo soma zrakastih linija, a s obzirom na oštećenje nije sigurno da li ih je bilo više. Rupica nema.

Podnožnica (9a) — ukras se sastoji od kružne obrubne linije, unutar koje su simetrično raspoređeni linijski oblici na simbolu križa.

Mirilo (10) — na uzglavnici, s desne strane uklesano 187(?). Podnožnice nema.

Mirilo (11) nema ni uzglavnice ni podnožnice.

Mirilo (12) — uzglavnica s dekorativnim motivom sličan M1 i M2, kojima posebno obiluje M3. Istrošen je u svom donjem dijelu. Ornament zatvara kružna linija unutar koje se nalazi znak križa. Tako su geometrijski nastala četiri polja, unutar kojih su ukomponirana četiri manja kruga. U njima se također nalaze četiri mnja križa, te su tako nastala opet četiri manja polja. Primjećuje se dakle da se kompozicija elemenata ponavlja. Unutar manjih polja nalaze se četiri manje rupice-točke. Ovo ponavljanje od većeg ka manjem i obratno, uvjetuje simetričnost cijele površine. Na vanjskoj obrubnoj liniji nadovezuju se jedan do drugoga u nizu poput »latica« trokutasti oblici (trokutići) s točkicama u sredini, a dopiru sve do rubova uzglavnice, ispunjavajući tako cijelu površinu. Broj »latica« iznosi dvanaest. Na dnu, izvan kompozicije, vertikalna se linija križa produžava s još dvije kraće dijagonale, pa se čini da cijeli ukras »stoji« oslonjen na njih.

Mirilo (12) nema podnožnice.

Mirilo (13) — uzglavnica s istim dekorativnim motivom kao uzglavnica (12).

Podnožnica (13a) s motivom kakav smo već susreli na M2. Križ sa spiralama na donjem kraku, i šest kratkih dijagonala na gornjim krakovima. Ovdje je međutim u središtu glavnog križa uklesan manji križić sa zavnutim uglovima: dva donja unutar, jedan prema drugome, gornji desni također unutar, a gornji lijevi prema van. Tu je majstor narušio sklad pozicije, ali pretpostavljam — slučajno. Dobiva se dojam dvostrukog križa maštovito ukrašenog.

Mirila (14, 14a) zbog posebnih okolnosti za sada nisam obradila.

Mirilo (15) — uzglavnica s lunetnim oblikom obrubne linije i plohe, unutar koje simbol križa nema tradicionalan oblik krakova. Poprečni krak ima oblik spirala, savinutih prema unutra. Na dnu se ponovno javljaju četiri rupice — točke: dvije unutar kompozicije i dvije izvana, između produžene vertikalne križa.

Mirilo (16, 16a) — po jedan mali križ.

Mirilo (17, 17a) — ima isti motiv s križem.

Mirilo (18) — uzglavnica s križem i godinom 193(?).

Podnožnica (18a) ima samo mali križ.

Mirilo (19, 19a). Uzglavnica i podnožnica imaju samo križ.

Mirilo (20) — uzglavnica s godinom 1921. i malim križem ispod.

Mirilo (21) — uzglavnica na kojoj kao da se nalazi brojka 127 s križem iznad i znakom kao ? ispod. To sigurno nije godina smrti, osim ako klesar nije izostavio jednu brojku: 8 ili 9 (1827. ili 1927).

Podnožnica (21a) ima samo križ.

Mirilo (22) — na uzglavnici mali križ, a podnožice nema.

Mirilo (23) — na uzglavnici godina 1864, podnožnice nema.

Mirilo (24) — uzglavnica s jednim malim križem, a podnožnice nema.

Mirila (25, 26, 27) — uzglavnice s križem, a podnožnice nema.

Dopodnožnica mirila (27) ima znak križa.

Mirila (28, 29, 30, 31) — uzglavnice s križem a podnožnice nema.
Mirilo (32) — uzglavnica ima s obadvije strane križ, a podnožnice nema.

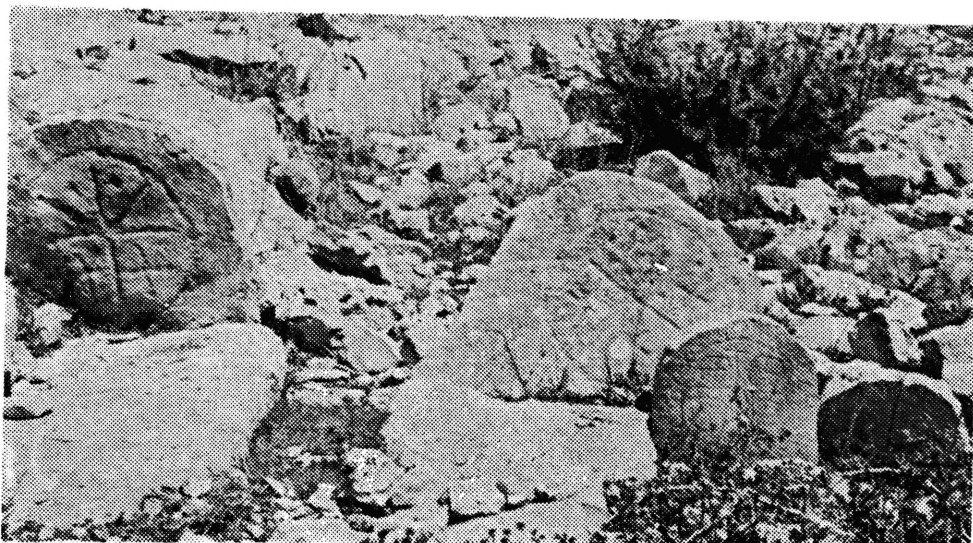
Mirila 3 — Zavitrenik

Nalaze se na putu koji vodi od Punte ka sjeveru, između dviju glavica Vitrenik, prema zaseocima iza Vitrenika. Locirana su na Opuvanom Docu, točnije na križanju putova: desnog koji vodi sjeveroistočno prema zaseoku Tomići i lijevog — sjeverozapadno prema zaseocima Bušljeta, Ercega i Šimiždrića. Tako su i podijeljena. I ovaj »zavitrenički« put ima polazište od stare špine i Turističkog društva, preko naselja »Brđani« i dalje sjeverno prijevojem između dviju glavica Vitrenik. Udaljena su od Punte oko 30 mi-

Sl. 92 — Skupina mirila na M3 — Zavitrenik sj. od St.—Paklenice snimila od jugoistoka M. Trošelj, 1982.

nuta hoda, s naglim usponom od 0—300 m.n.v. Locirana su s desne strane jednog i drugog puta, na maloj uzvisini Opuvanog Doca s blagim nagibom, što je uvjetovalo da pozicija mirila bude na Tomića putu sjever—jug. Upravo na tome putu pripadala su stanovnicima zaseoka Tomića i stanovnicima s Njiva (Ramići i Jusupi), a s lijevog puta zaseocima: Donji i Gornji Ercezi, Bušljete, Šimiždrići—Milovci i M. Vaganca—Bušljete. Po sačuvanosti su najveća od svih ostalih, ali ne u prvobitnoj poziciji. Naime, uzglavnice i podnožnice su razbacane uokolo, neke obrasle u drač, a popločani međuprostor vidljiv je samo u fragmentima. Uzglavnice i podnožnice imaju tradicionalan polukružni ili pačetvorinast oblik. Ako ih usporedimo po klesarskoj vještini s M1 i M2, čini se da su majstori ovdje manje posvećivali pažnju izgledu uzglavnice, a više reljefnom ukrašavanju. Bogatstvo i sadržajnost dekorativnih motiva i simbola uvjetuje složenu i specifičnu ornamentiku. Zastup-

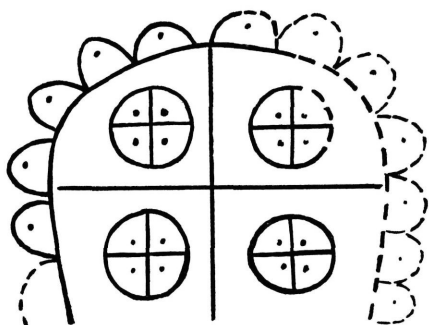
*Sl. 93 — Nekoliko uzglavnica
na mirilu Zavitrenik, snimila
od juga M. Trošelj, 1982.*

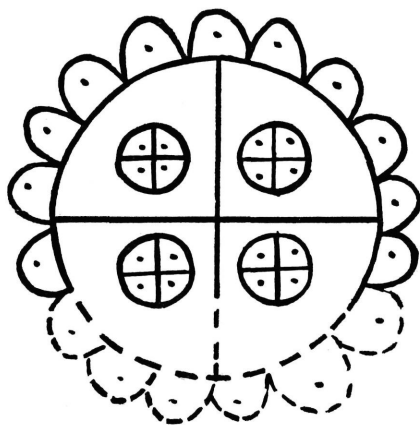
*Sl. 94 — Uzglavnica s mirila
M3 — Zavitrenik, snimila od
juga M. Trošelj, 1982.*

ljeni su dakle isključivo simbolično dekorativni motivi geometrijske ornamentike. Znak križa kao jedini simbol ukrasa rijetko se pojavljuje.

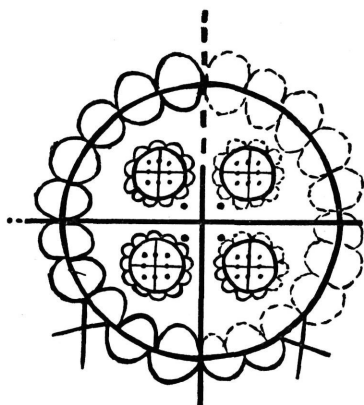
Mada su nam neki motivi već poznati s prethodnih mirila, ipak ima razlike. Ovdje kao da je izražena veća maštovitost, vještina i originalnost izrade. Riječ je o motivu s »laticama« koji je veoma čest na onim mirilima i ostavlja dojam veće preciznosti i pomnije izrade. Osjeća se izražajna svježina, puna prirodnosti i neposrednosti izražene u kamenu. Činjenica je da na ovim mirilima nema ni jednog s natpisom, vjerojatno na njima nije radio pismen majstor, pa čak ni u novije vrijeme. Zato možda otuda proizlazi ovaj niz bogate ornamentike, i u starom i u novom vremenu. Motiv s »laticama« nije samo dekorativan, nego i simboličan, te se čini da je bio veoma popularan, pa se sa ovih mirila prenosio i na ostala. Nekoliko lijepih uzglavnica s ovim ili sličnim motivima je nestalo. Neke je Mjesna zajednica »poklonila« lutajućim reporterima, kao da se radi o suvenirima, a ne o starigradskoj baštini.

Sl. 95 — Ukras na uzglavnici M3 — Zavitrenik, (nestala?)

Sl. 96 — Ukras na uzglavnici M3 — Zavitrenik, (nestala?)

Sl. 97 — Ukras na uzglavnici M3 — 0 s mirila Zavitrenik

Uzglavnica (0) s motivom tipa »latica«-trokutića, raspored elemenata već nam je poznat; stupnjevanje od većeg k manjem i obratno. Međutim, »latice«-trokutići ovdje se javljaju i s unutarne strane velikog kruga i zatim s vanjske strane malih krugova unutar kompozicije. Tako cijeli ornament podsjeća na vez.

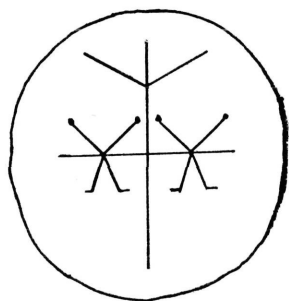
Mirilo (1) — uzglavnica polukružna oblika na kojoj nalazimo uklesan simbol križa u krugu s četiri simetrično uklesane rupice-točkice i s tri kratke crte na gornjim krakovima križa. Ovo mirilo nema podnožnice.

Mirilo (2) — uzglavnica s motivom dvostrukog križa, čiji se donji krak račva lijevo i desno u dvije spiralne linije. Preko četiri donja kraka nalazi se jedna kratka crta.

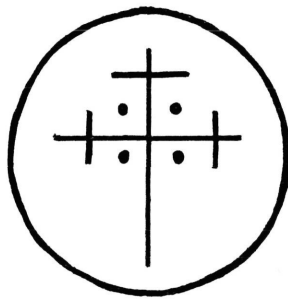
Mirilo (2a) nema podnožnice.

Mirilo (10) — uzglavnica ima samo običan križ, a podnožnice nema.

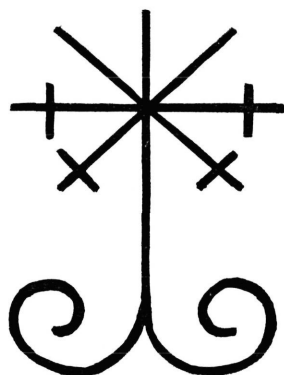
Mirila (11, 11a, 12, 12a) — uzglavnice i podnožnice imaju polukružan oblik i znak križa.

Sl. 98 — Uzglavnica M3
— Zavitrenik (ne
stala?)

Sl. 99 — Uzglavnica M-3
— 1 — Zavitrenik

Sl. 100 — Uzglavnica M3
— 2 — Zavitrenik

Mirilo (14) — uzglavnica s jednostavnim križem a podnožnica (14a) ima složeniji oblik križa sličan uzglavnici 1. Motiv se dakle ponavlja.

Mirilo (15) — uzglavnica s motivom križa u krugu a krakovi mu dopiru sve do granice kruga, čineći tako geometrijski oblik četvorina. U središtu je simetrično raspoređeno osam rupica: tri u gornjim poljima, a središnja je na liniji križa, dvije na poprečnoj liniji križa i najzad tri u donjim poljima raspoređena kao prve tri. Da li ove rupice-točkice imaju svoju određenu simboliku ili samo dekorativnu ulogu, nisam do sada utvrdila. Možda ću saznati nešto više daljnjim istraživanjem.

Mirilo (15) nema podnožnice.

Mirilo (16) — s uzglavnicom na kojoj se opet ponavljaju četiri rupice između krakova križa, na čijim se završecima nalazi šest kratkih dijagonala (kao na uzglavnicama M2). Na donjem kraku umjesto dvojnih spirala vide se dvije »srcolike« spirale, ali se na vrhu ne spajaju.

Podnožnica (16a) nedostaje.

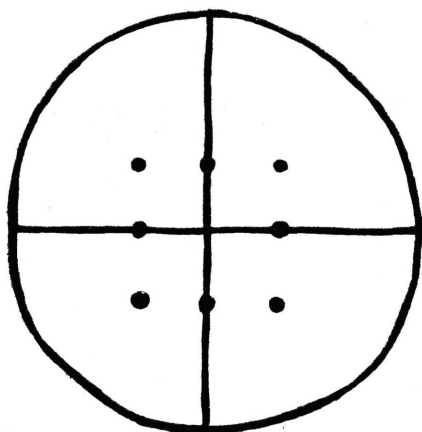
Mirilo (17) — uzglavnicam s križem sličnim uzglavnici 1, ali bez ob-
rubne linije. Na dnu križa primjećuje se rupičasto proširenje, a na gornjem
krakovima tri kratke linije.

Sličan motiv ima mirilo (18, 18a) na uzglavnici i na podnožnici.

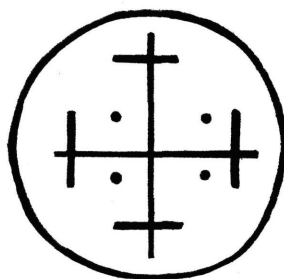
Mirilo (25) — uzglavnica — simbol križa s ponavljanjem motiva dijago-
nalnih kratkih linija na krajevima gornjih krakova, između kojih se nalaze
četiri rupice i četiri mala križa, dva u gornjem dijelu kompozicije i dva u
donjem.

Podnožnica (25a) nedostaje.

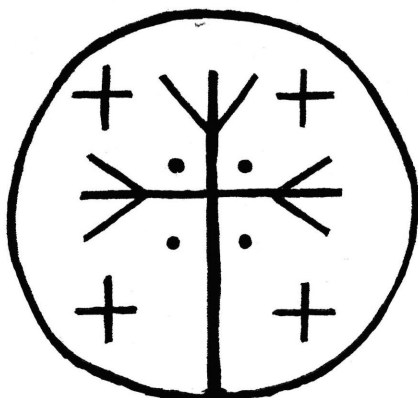
Mirilo (33) — uzglavnica sa središnjim križem unutar kruga. Iz sre-
dišta lijevo i desno prema vrhu račvaju se dvije dijagonalne linije unutar

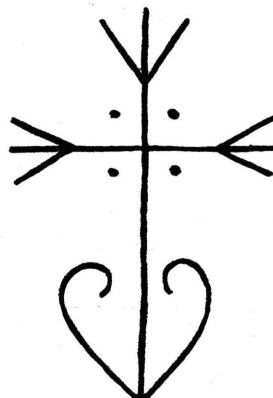
Sl. 101 — Uzglavnica M3 — 15 —
Zavitrenik

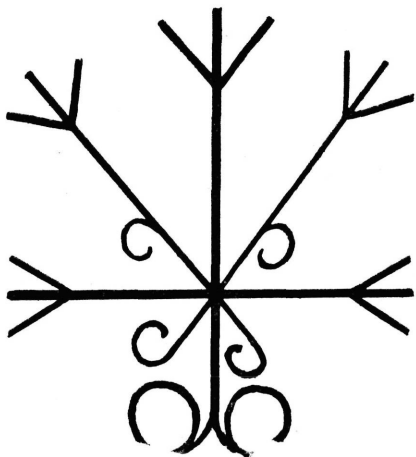
Sl. 102 — Podnožnica M3 — 14a —
Zavitrenik

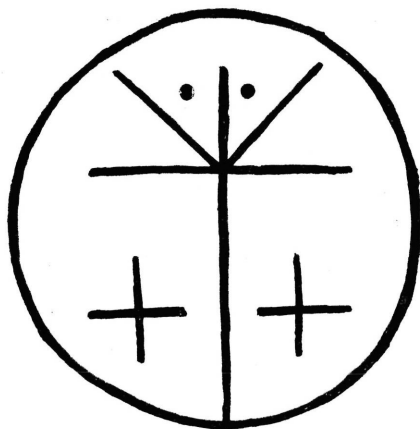
Sl. 103 — Uzglavnica M3 — 25 —
Zavitrenik

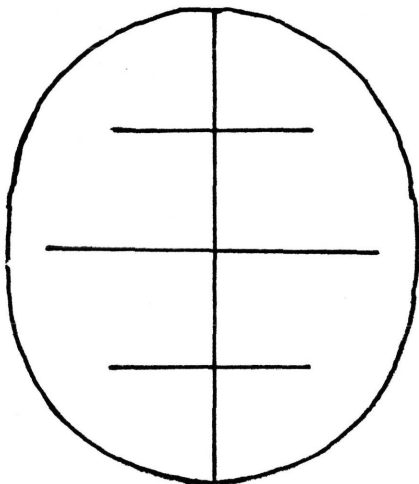
Sl. 104 — Uzglavnica M3 — 16 —
Zavitrenik

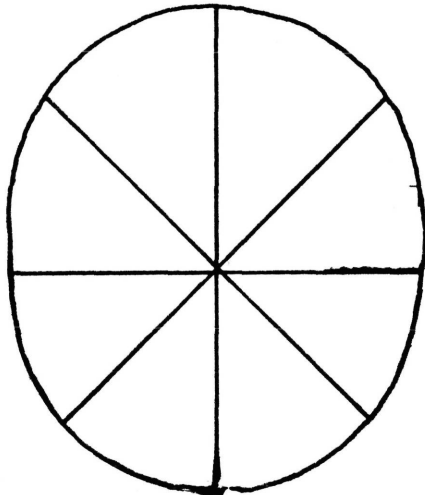
Sl. 105 — Uzglavnica M3 — 35 —
Zavitrenik

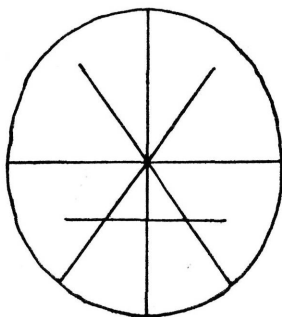
Sl. 106 — Uzglavnica M3 — 33 —
Zavitrenik

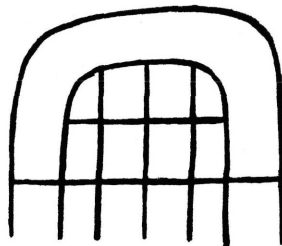
Sl. 107 — Uzglavnica M3 — Ob —
Zavitrenik

Sl. 108 — Uzglavnica M3 — Oa —
Zavitrenik

Sl. 109 — Uzglavnica M3 — Oc —
Zavitrenik

Sl. 110 — Uzglavnica M3 — 34 —
Zavitrenik

kojih se nalaze dvije rupice. Ispod poprečne linije križa u donjim poljima nalaze se dva simetrično raspoređena manja križa.

Podnožnica (33a) nedostaje.

Mirilo (34) — uzglavnica ima neobičan motiv, ja bih ga nazvala rešetkast motiv, kakav do sada nisam srela. Cijelu kompoziciju uokviruju dva nepravilna kruga. Unutar drugoga kruga nižu se tri vertikalne i dvije horizontalne linije. Njihovim presijecanjem nastala su kvadratna ili pravokutna pravilna ili nepravilna polja, savijena na kutovima uzglavnice. Cijeli ukras ostavlja dojam rešetki. Međutim, kada se pomnije pogleda, središnja vertikalna i druga horizontalna zapravo tvore znak križa. Lijevo i desno iznad horizontale ukomponirana su dva manja, no kako je došlo do spajanja, geometrijski istovjetnog, dobio se tako oblik kvadratnih polja. Iz možda jednostavno zamišljenog dobio se složeni oblik. Neku specifičnu simboliku za sada nisam mogla otkriti.

Podnožnica (34a) nedostaje.

Mirilo (35) — uzglavnica privlači pažnju po načinu ukrašavanja kao mirila (2 i 16). Ponavlja se dvostruki križ koji na pet gornjih krakova ima po dvije dijagonalne linije, ukupno ih je dakle deset, a donji šesti krak pri dnu ima dvije nepravilne kružnice. Na četiri dijagonalna kraka križa u središtu su četiri kraće spirale od kojih dvije zajedno tvore »srcoliki« oblik, a desna donja je obrnuto uklesana od desne gornje (okrenuta je dakle prema dolje umjesto gore, što je uvjetovalo malu asimetriju kompozicije).

Na nekim uzglavnicama (0a, 0c) javljaju se solarni simboli u obliku rozete i kruga. Istu simboliku predstavlja kako sam već navela motiv s »latincama-trokutićima«.

Ovim prvim prilogom pokušala sam ilustrirati jedinstvenu velebitsku »nekropolu« u postojećem obliku. Potrebno je još mnogo ispitivati da bi se saznalo sve o njihovoj prošlosti i dekorativnoj simbolici. Ipak je činjenica da se radi o narodnom izrazu (s obzirom na simboliku i vještinu izrade), koji se nasljeđivao od starosjedilaca Ilira do danas, ali crkva nije imala utjecaja u njihovoj gradnji na Velebitu.

Uz kršćansku simboliku (uočili smo da je prilično podudarna s ilirskom), koju je migraciono stanovništvo, od Slavena pa do posljednjih migracija u 17. st., steklo u ovom kraju ili pak donijelo sa sobom, sve ostalo je spontan i prirodan izraz velebitskog čovjeka.

Bez obzira na to što se neki ukrasni motivi ponavljaju, ipak ne djeluju jednolično, već svaki za sebe ima svoju ljepotu i simboličnu poruku.

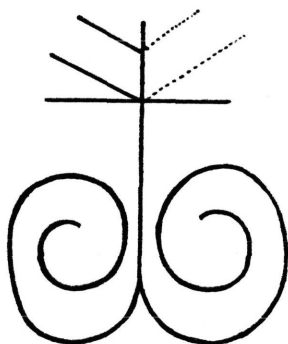
Iako ponekad primitivan i rustikalan u obradi, ipak ovaj narodni kameni vez ima svoju određenu originalnost. Iznad svega zadivljuje smisao za kompozicionu ravnotežu ukrasnih elemenata, što nije samo izraz religioznog već i duhovne težnje velebitskog majstora za skladnim.

Ta njihova kamena poruka, njegov oproštaj s mrtvima u kamenu i napokon njegovo sjećanje u kamenu, traži od nas danas da se zamislimo, da ispitamo i sačuvamo baštinu.

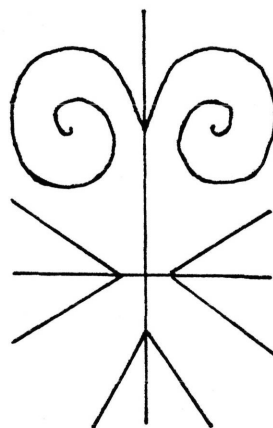
I na kraju možemo zaključiti da su se na mirilima sintetizirali ukrasni simboli ilirske, slavenske i kršćanske kulture, te su se tako kao jedinstveni spomenici održali na Velebitu do danas.

Literatura:

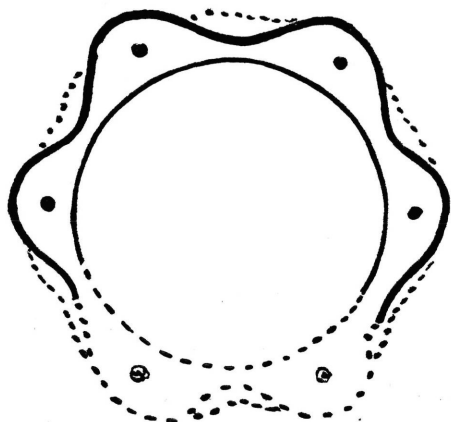
- A. Glavičić: »Mirila i počivala na Velebitu (II)«, Senjski zbornik VIII — 1980.
 Ivan Krajač: »Mirila«, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, broj XXIX, sv. 2, Zagreb 1934.
 Milovan Gavazzi: »Vrela i sudbine narodnih tradicija«, Zagreb 1978.
 Aleksandar Stipčević: »Kultni simboli kod Ilira«, Sarajevo 1981.

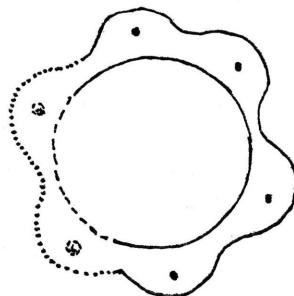
Sl. 111 — Uzglavnica M2 — Pod Čelinkom iznad Dobrog Sela

Sl. 112 — Uzglavnica M1 — Oa mirila nad Kruškovcem

Sl. 113 — Uzglavnica M5 — mirila na Glavčici (nestala?)

Sl. 114 — Uzglavnica M5 — mirila na Glavčici (nestala?)